

VIJFTIG JAAR KINDERRECHTSPRAAK IN ROTTERDAM

DOOR PROF. MR. J. C. HUDIG

En historica ben ik niet. Ik ben een leek op het gebied van het beschrijven van het verleden. Weliswaar vertoont de wetenschap der rechtsgeleerdheid enige affiniteit tot de historie: 'er staat geschreven en er is geschied' zijn geleidewoorden voor de jurist, die via historische interpretatie rechtsregels tot levend recht moet maken. Maar op deze wijze wil ik de geschiedenis niet behandelen.

Mij interesseert de ontwikkelingsgeschiedenis van kinderrecht en kinderrechtspraak om te onderzoeken hoe het komt, dat de eerste wetgeving ten behoeve van het kind werd begroet als een belangrijk evenement van cultuurrevolutie. In Amerika, bij het vijftigjarig jubileum van de eerste kindernet, werd deze wet even belangrijk genoemd als de Magna Charta, die in het Brits Museum in Londen streng bewaakt als een kleinood wordt bewaard, terwijl men nu, in Amerika sterker dan hier, veel kritiek heeft op de kinderrechtspraak, gebaseerd op de eens zo verheerlijkte wetten. Is de kindernetgeving verouderd, niet meegegaan met de maatschappelijke ontwikkeling, of was het uitgangspunt verkeerd? Natuurlijk is er een gecompliceerd samenspel van factoren, dat deze veranderde houding teweeg brengt, maar een blik op de historie kan wellicht toch enige verhelderende ontwikkelingslijnen aangeven.

Een jubileum is daartoe een welkome gelegenheid.

Op 1 november 1972 was het vijftig jaar geleden, dat de kindernetrichter als *unus iudex* in ons rechtstelsel werd geïntroduceerd.

De zgn. kindernetwetten waren in 1905 al in werking getreden. Een gespecialiseerde kindernetrichter durfde men toen nog niet aan. Het was steeds een college van drie rechtters, dat oordeelde over verzoeken tot ontneming van ouderlijke macht en over jeugdige overtreders van de strafwet. Beslissingen, die zo diep ingrijpen in het familieleven en in de persoonlijke vrijheid van ouders en kinderen als ontzetting uit het ouderlijk gezag of een strafvonnis, durfde men niet aan de verantwoordelijkheid van één persoon toe te ver-

trouwen. Bovendien vreesde men bij een speciale kinderrechter een te grote eenzijdigheid, gericht uitsluitend op het belang van het kind, met voorbijzien van rechten van ouders en de belangen van de rechtsorde.

Wat houdt kinderrechtspraak in? Wij verstaan daar nu onder alle rechterlijke bemoeiingen, die het gezag over minderjarigen betreffen, benevens de strafrechtspraak ten aanzien van kinderen.

Bij de voorbereiding van het instituut kinderrechter heeft men in de eerste plaats gedacht aan de kinderrechter als strafrechter. Het heeft er naar uitgezien, dat hij ook als zodanig zijn entree zou maken. Bij het ontwerp van de herziening van het strafprocesrecht in 1918 was een ministerieel voorstel tot instelling van een enkelvoudige kamer bij de arrondissementsrechtbanken voor de behandeling van kinderzaken onder nader te bepalen voorwaarden. De pleitbezorgers voor kinderrechtbanken gingen dit echter niet ver genoeg. De dames *J. A. van Verschuer* en *L. M. van den Bergh* wijdde in resp. 1912 en 1915 een academisch proefschrift aan dit onderwerp. Baronesse van Verschuer geeft een uitgebreid overzicht van buitenlandse kindervetten. Mevrouw Van den Bergh vergelijkt de Belgische kindervetten van 1912 met de Nederlandse kindervetten. Beiden zijn onder de indruk van een soort preventief toezicht onder de leiding van een kinderrechter, hetwelk radicaler ingrijpen: verwijdering van het gevaarlopende kind uit het gezin, kan voorkomen, nl. het instituut 'probation' in Engeland, 'patronage' in België. Gesteund door hun hoogleraren in het strafrecht *D. Simons* en *C. A. van Hamel*, die beiden grote ijverars voor kinderstrafrecht waren, pleitten zij voor invoering van een kinderrechter, die meer doet dan vonnis wijzen, nl. zich ook daadwerkelijk bezig houdt met de gevaarlopende jeugd. Prae-adviezen voor de Nederlandse Juristenvereniging in 1917 uitgebracht door *mrs. A. de Graaf* en *J. A. A. Bosch* gaan ook in deze richting. De laatste acht voor het welslagen van kinderrechtspraak een goed georganiseerd patronaat, gesteund door de rechter, een tussenmaatregel tussen niets doen en verwijderen uit het milieu, noodzakelijk.

Naast de kinderstrafwet was in 1905 ook in werking getreden de civiele kindervet, die een einde maakte aan de vrijwel onbepaalde ouderlijke macht. Op bepaalde in de wet genoemde gronden konden kinderen aan de macht van ouders, die hun plicht tot verzorging en opvoeding niet nakwamen, worden onttrokken en aan

andere, naar men bedoelde betere opvoeders worden toevertrouwd: pleegouders of een voogdijinstelling. Ook hier ontstond behoefte aan een minder ingrijpende maatregel: een soort onder-toezichtstelling met hulp aan de ouders, zonder dat de ouders alle gezag over hun kinderen verloren en deze uit het ouderlijk milieu behoeften te worden gehaald.

In een onlangs verdedigd proefschrift¹⁾ heeft *mr. J. E. Doek* aangetoond hoe het wetsvoorstel tot invoering van zo'n maatregel voortvloeide uit samenwerking tussen Voogdijraden (bij de kindervetten per arrondissement in het leven geroepen ter voorbereiding van de maatregelen ontzetting en ontheffing uit de ouderlijke macht) en Armenraden. Typisch voor die tijd: kinderbescherming was een vorm van armenzorg.

Deze samenwerkingscommissie wendde zich tot de Nederlandse Bond tot Kinderbescherming. Een kinderrechtbankcommissie wordt ingesteld onder voorzitterschap van *mr. Bosch*. Deze commissie heeft binnen vijf maanden een wetsontwerp gemaakt en aan de minister van Justitie toegezonden (mei 1919). Het is de verdienste van *mr. Doek* geweest dit ontwerp, dat nooit gepubliceerd is, te reconstrueren aan de hand van een concept en notulen. Het is nu als bijlage in zijn proefschrift afgedrukt. Daaruit blijkt, dat het wetsontwerp tot invoering van de kinderrechtbank en van de ondertoezichtstelling van minderjarigen bij Koninklijke Boodschap van 18 maart 1920 bij de Tweede Kamer ingediend, nauwelijks verschilt van het ontwerp van de Commissie Bosch. De memorie van toelichting is bijna letterlijk overgenomen. Hieruit blijkt, dat – niet zoals in vroegere discussie – men een speciale kinderrechtbank wenste om kinderen te berechten, maar in de eerste plaats om leiding te geven aan de nieuw voorgestelde maatregel van ondertoezichtstelling. Deze heeft niets met strafrecht te maken, maar houdt in een beperking van de ouderlijke macht door de aanstelling van een patroon (later gezinsvoogd genaamd) over kinderen, die in hun lichamelijke of morele ontwikkeling worden bedreigd. Aan de kinderrechtbank wordt ook opgedragen de behandeling van kinderstrafzaken.

Voor de ontwikkeling van de kinderrechtbank en de kinderrechtpraak is deze samen koppeling van groot belang geweest. Het ontwerp is na enige wijzigingen van ondergeschikt belang op 5 juli 1921 wet geworden; op 1 november 1922 trad de wet in werking.

In de Kamer is uitvoerig gedebatteerd over de benoembaarheid van de vrouw tot kinderrechter. De minister vraagt hiervoor advies aan de Staatscommissie voor grondwetsherziening en aan de Hoge Raad. Geen van beide meent, dat de wet een bezwaar oplevert voor toelating van de vrouw tot de rechterlijke macht. Een amendement om het uitdrukkelijk in deze wet te bepalen, is verworpen. Pas in 1947 heeft men het bij wijze van experiment gewaagd een vrouw te benoemen!

Met ingang van 1 november 1922 werd dus bij elke rechtbank een kinderrechter aangewezen.

Bij sommige rechtbanken waren er direct liefhebbers, die zich al verdienstelijk hadden gemaakt op het gebied van de kinderbescherming, bij andere werd dit werk aan de jongste rechter opgedragen, die na twee jaar uit de kinderkamer zou worden verlost om aan het grote-mensenwerk te mogen meedoen. Het is dan ook geen wonder, dat per arrondissement in de eerste jaren grote individuele verschillen aanwijsbaar zijn in de toepassing van ondertoezichtstelling en de toepassing van strafsancties.

In Rotterdam is *mr. H. de Bie* met energie en enthousiasme begonnen. In veel gezinnen heeft zijn naam nog een magische klank. In Amsterdam was het *mr. G. T. J. de Jongh*, die zijn stempel drukte vooral op de ontwikkeling van de ondertoezichtstelling.

Na tien jaar werd *mr. De Bie* opgevolgd door *mr. J. Overwater*, voordien secretaris van de Voogdijraad in Amsterdam en de grote tegenspeler van *mr. De Jongh*. Hij deed dit werk met grote bekwaamheid vijftien jaar. Daarna ben ik hem opgevolgd. Het werk is zodanig toegenomen, dat nu vier kinderrechters in het arrondissement Rotterdam een dagtaak vinden.

Het is de moeite waard om de situatie van vijftig jaar geleden te vergelijken met de omstandigheden, waaronder we nu jeugdproblemen trachten op te lossen.

Gemakkelijk is het niet om een juist beeld te krijgen van toen, omdat wij de feiten wel lezen, maar niet beleefd hebben. Ons voorstellingsvermogen is beperkt. We moeten de wandaden van kinderen, in de dossiers beschreven, zien tegen de achtergrond van het economische en culturele leven van toen en de toegepaste maatregelen tegen de achtergrond van de morele opvattingen en de stand der gedragswetenschappen van destijds.

De werken van *M. J. Brusse*: *Boefje* (1903), *Rotterdamsche*

Zedeprenten (1921), Het rosse leven en sterven van de Zandstraat (1917, onlangs herdrukt), kunnen ons helpen. Zo ook 'De groei van de grote werkstad' door P. J. en W. H. Bouman (1952) – een studie over Rotterdam.

De eerste kinderzitting te Rotterdam werd op zaterdag 4 november 1922 gehouden. Voor zover na te gaan uit de in het archief van de rechtbank aanwezige stukken werden toen vier strafzaken behandeld door mr. De Bie. Het betrof zaken, waarvoor nu de politie zich nauwelijks zou interesseren of die, zo er al proces-verbaal zou zijn opgemaakt, door de officier van Justitie zouden zijn geseponeerd. De verdachten waren allen jongens. Zij hadden zich aan diefstal schuldig gemaakt. No. 1 was een 16-jarige knaap, recidivist (want hij had twee jaar geleden al een vonnis wegens diefstal gehad), die op Koninginnedag te veel bier gedronken had en in het café uit de zak van de kastelein toen een portefeuille met f 11,— had weggenomen.

No. 2, een jongen van 12 jaar, had met twee jongere broertjes bij burens, die afwezig waren, de gasmuntmeter opengebroken en daaruit f 5,— gepikt. No. 3, 15 jaar oud, had op de voetbalclub uit de jaszak van een medelid f 5,— gestolen en no. 4, 12 jaar oud, had van een melkkar tien eieren gestolen en deze aan een buurvrouw voor 20 cent verkocht. De opbrengst werd versnoept!

Het waren allen jongens uit grote gezinnen met zeven à acht kinderen, die in benarde omstandigheden leefden en woonden. Eén gezin met acht kinderen in een éénkamerwoning in de oude binnenstad, waarvoor f 1,70 huur per week moest worden betaald. Weekloon van vader f 25,—.

De sancties, die de kinderrechtter toen kon toepassen, waren te verdelen in drie categorieën: *niets doen* of alleen berispen en de opvoeding verder overlaten aan de ouders; *straffen*: geldboete of tuchtschoolstraf tot maximaal een jaar of een zgn. *dwangopvoeding*: terbeschikkingstelling van de Regering genaamd. Dit betekent, dat de Regering, in casu de minister van Justitie, de verantwoording voor de opvoeding van de ouders overneemt voor onbepaalde tijd, met de meerderjarigheidsgrens tot limiet en de veroordeelde plaatst ter opvoeding in een Rijksgesticht of toevertrouwt aan een particuliere instelling. Deze laatste maatregel, hoewel in naam geen straf maar een pedagogische maatregel, was (en is) het meest gevreesd vanwege de onbepaalde duur en de uithuisplaatsing. Op die

gedenkwaardige eerste zitting werd deze maatregel driemaal toegepast en eenmaal de maximale tuchtschoolstraf van een jaar. Op één zitting toen zwaardere sancties dan nu in een heel jaar! Uit de rapporten blijkt, dat de ouders het eens waren met de uithuisplaatsing van hun kinderen en uit brieven van één van hen, in het dossier aanwezig, blijkt, dat hij het op de tuinderij van het Rijksopvoedingsgesticht in Doetinchem best naar zijn zin heeft, al verlangt hij af en toe wel naar ouders, broertjes, zusjes, de poes, de burens, oma en opa.

Een week later, op zaterdag 11 november 1922, wordt de eerste ondertoezichtstelling uitgesproken, gecombineerd met een voorwaardelijke vrijheidsstraf van een 17-jarige zoon van een alcoholist met acht kinderen. Hij had zich als kantoorbediende aan verduistering in dienstbetrekking schuldig gemaakt van een bedrag van f 11,—. De directeur van het consultatiebureau voor alcoholisme, die het gezin al kende, werd gezinsvoogd. Een ondertoezichtstelling kon sinds 1922 nl. aan een straf of maatregel gekoppeld worden.

De eerste civiele zitting van de kinderrechtter was op 18 november. De Voogdijraad had toen nog geen initiatief genomen tot een verzoek van deze nieuwe maatregel, maar beperkte zich tot het adviseren tot toewijzing van de vordering van de officier van Justitie.

Pas op 20 januari 1923 komt het eerste request van de Voogdijraad. Deze Raad had toen nog geen maatschappelijk werkers in dienst. De leden verrichtten het onderzoek zelf of riepen de hulp in van de kinderpollitie of van de bij Pro Juventute werkende ambtenaren voor de Kinderwetten, die ook voorlichtingsrapporten in strafzaken maakten. In dit geval had de officier van Justitie zo'n voorlichtingsrapport over een 10-jarig diefje van oud ijzer (verkocht voor f 0,20 ten eigen bate!) uit Pernis voor advies naar de Voogdijraad gestuurd. Het gezin stond niet te best bekend: moeder deed weinig aan het huishouden, liet haar acht kinderen aan hun lot over en zou vreemde mannen ontvangen. Een lid van de Voogdijraad ging ook nog eens op onderzoek uit. Hij achtte het niet zozeer voor de jeugdige dief, als wel voor het gehele gezin nodig, dat er opvoedkundige hulp kwam. Hij vond met enige moeite een tuinder ter plaatse bereid om als gezinsvoogd op te treden en de officier van Justitie zag van strafvervolgung af.

Uit oude strafdossiers zijn meer gegevens te putten dan uit oude gezinsvoogdijdocumenten, hoewel het omgekeerde te verwachten zou zijn. Immers, gezinsvoogden moesten toen maandelijks aan de kinderrechtter rapporteren (nu eenmaal per kwartaal), zodat men verwachten kon uit het dossier een beeld te kunnen vormen over het verloop der ondertoezichtstelling. Dit is niet het geval. Allereerst stellen de notulen van de vergaderingen van de Voogdijraad teleur. Men zou denken, dat enige discussie vooraf zou gaan aan het rekwestreren tot een nieuwe maatregel, waarmee men nog geen ervaring had. Er staat niet anders te lezen dan: 'met algemeene stemmen werd besloten tot het indienen van een verzoek tot ondertoezichtstelling' en 'Mej. X of Mr. Y vertegenwoordigde de Raad ter terechtzitting van den kinderrechtter'.

Ook de notulen van de bestuursvergaderingen van Pro Juventute maken ons niet wijzer. Het hoofdthema was steeds: verbetering van salarissen en pensioenvoorziening der ambtenaren voor de Kinderwetten. De rapporten van de gezinsvoogden in het kinderrechtterdossier zijn uiterst summier; enkele regels met: 'pupil is oppassend' of 'hij is weer eens ondeugend geweest, maar heeft nu beterschap beloofd'. Wel blijkt er uit, dat er een vrij intensief contact was en ook geregeld met de kinderrechtter. Maar hoe het nu in de gezinnen toeging leest men niet.

De strafdossiers hebben het voordeel, dat het proces-verbaal van de politie in elk geval een nauwkeurig relaas bevat van de gepleegde feiten. De voorlichtingsrapporten van Pro Juventute lichten ons in over aard en samenstelling van gezin, school of werk en over de buurt. Dan bevat het dossier soms ook nog een observatierapport, dat een kijk geeft op de persoonlijkheid van de verdachte en ook op wat men toen relevant achtte om te vermelden.

Wat vooral opvalt bij het doorlezen van de oude dossiers is de typische armoede-criminaliteit, die we nu nauwelijks meer kennen: grote gezinnen, slecht behuisd, onvoldoende inkomen. Dit zijn factoren die cumulatief werken. Degenen, die zich de oude binnenstad van Rotterdam nog herinneren, weten hoeveel éénkamerwoningen er waren in nauwe stegen, waar geen zonlicht doordrong²⁾. Als in zo'n huisje zes à twaalf kinderen moeten worden opgevoed door moeders, die nauwelijks kunnen rondkomen van het weegeld, dat de man thuis brengt en er soms zelf nog moeten bijwerken, dan is het begrijpelijk, dat er van voeden, laat staan op-

voeden niet veel terecht komt. De straat is het speelterrein voor de kinderen, de kroeg het recreatieterrein voor de vader, als hij vermoeid van zijn werk komt. De oudste meisjes moeten thuis helpen en verzuimen de school, krijgen dus onvoldoende onderwijs – de oudere jongens verzuimen de school om te gaan werken voor het gezin. Ondanks de zgn. kindernet Van Houten van 1874, die kinderarbeid verbood, kwam kinderarbeid van jongens in de haven en van meisjes in fabrieken en op de bonenzolders en in de huisindustrie nog veel voor. En ondanks de leerplichtwet van 1900 verzuimden oudere leerplichtige kinderen nogal eens, vooral als ze niet goed mee konden. Brusse's 'Boefje', hoewel in 1903 verschenen, zou ook in 1922 geschreven kunnen zijn. De ontwrichting van het economisch leven tengevolge van de eerste wereldoorlog was men nog nauwelijks te boven. Aan sociale omstandigheden was nog niet veel verbeterd. De noodkreet, die uit zijn in 1921 verschenen 'Rotterdamsche Zedeprenten' klinkt, kennelijk na gesprekken met de commissaris van zeden- en kinderpolie, herkennen wij in de vijftig jaar oude strafdoSSIERS. De laatste woorden zijn: 'Maar 't eenige wat mij verder benieuwt is, hoe de Rotterdamsche burgerij ten slotte zal reageren op dezen toch wél gedocumenteerden oproep om hulp in den gruwzamen nood. En of nu wéér die ellendige noodlotsformule bewaarheid zal worden, dat je in Rotterdam het publiek immers toch voor niets warm kunt maken, als 't niet om een schip of een stuk vrachtgoed gaat?'

Wij staan nu versteld van de ernstige straffen en maatregelen, die op de eerste zittingen van de kinderrechter werden uitgedeeld. Maar het is begrijpelijk tegen de achtergrond van de huiselijke omstandigheden gezien. Hoe moet je een moeder helpen opvoeden, als ze met zeven kinderen in één kamer moet wonen en hun nauwelijks voldoende te eten kan geven? Men verwachtte toen heil van het overbrengen van de delinkwent naar een gezonde omgeving, waar hij lager onderwijs of vakonderwijs kon krijgen of regelmatig kon leren werken. En de ouders waren blij een tijdlang van een lastpost bevrijd te zijn. In het 'gesticht' werden de kinderen tot maatschappelijke deugden en goede manieren opgevoed: ijver, eerlijkheid, respect voor de meerdere, eten met mes en vork, met twee woorden spreken enz. Dit gebeurde in een besloten gemeenschap. De 'maatschappij' was de wereld daarbuiten, waar je later in terug zou komen als een fatsoenlijk mens. Men was toen nog

niet bezwaard met psychologische, psychiatrische en sociologische kennis en meende beter dan wij nu, het verschil tussen goed en kwaad te weten. Het kinderstrafstelsel was sinds de wet van 1901 al op het opvoedkundige belang van het kind ingesteld, niet zozeer op vergelding van schuld. De komst van de kinderrechter veranderde hieraan niets, behalve dan, dat hij als specialist wellicht een beter inzicht had in de te kiezen sancties voor elk individueel geval en dat de zitting aan betekenis won omdat hij als *unus iudex* gemakkelijker tot een gesprek met de verdachte en zijn ouders kon komen dan een college van drie rechters. Maar de kinderrechter was niet alleen strafrechter. Zijn hoofdtaak zou worden de bemoeienis met onder toezicht gestelde kinderen.

Dit feit is van bijzondere betekenis geweest voor de ontwikkeling van de kinderrechtspraak. Immers, de kinderrechter volgt de ontwikkeling van zijn pupillen, ziet de gevolgen van zijn beslissingen en heeft meer dan enig ander rechter contact met specialisten op het gebied der gedragswetenschappen.

De kinderrechters hebben hiervan veel geleerd; zij zijn duidelijk de eerste specialisten onder de leden van de rechterlijke macht, niet steeds als zodanig *au sérieux* genomen (*le juge des mineurs est le mineur des juges!*), maar ondertussen – veel van wat door kinderrechters is bepleit is overgenomen in het gewone strafrecht en het onlangs verschenen rapport van de Commissie Wiersma over herstructurering van de rechterlijke macht beveelt de mogelijkheid van andere vormen van specialisatie aan, waaraan ook bij de advocatuur behoefte wordt gevoeld.

De kinderrechters hebben in zekere zin de wind mee gehad. Zij begonnen hun werk in een maatschappij, waar nog nauwelijks sprake was van georganiseerd maatschappelijk werk. Behalve wijkverpleegsters, woninginspectrices, armbezoekers en kinderpolie was er haast niemand die zich met de noden van veel gezinnen – die toen niet gering waren met toen weinig sociale zekerheid – bezig hield. Natuurlijk waren er wel incidenteel particulieren, geestelijken, schoolmeesters en werkbazen, die goed werk deden. De kinderrechters vonden dus een vruchtbaar werkterrein. Met de ambtenaren voor de kindervetten, een leger van vrijwilligers, die als gezinsvoogd wilden optreden en de Staatskas achter de hand, die maatregelen, die geld kostten, betaalde, konden zij aan het werk gaan. Verschillenden van hen hebben dat met *élan* gedaan.

Onder de pioniers springen naar voren mr. De Jongh in Amsterdam (in Rotterdam zijn carrière als rechter begonnen) en mr. De Bie in onze stad. Zij werden de spil van de kinderbescherming in hun arrondissement.

Omdat de grond voor ondertoezichtstelling: bedreiging met zedelijke of lichamelijke ondergang, ruim is en voor velerlei uitleg vatbaar, en omdat, wat de uitvoering van de maatregel betreft weinig in de wet geregeld is, is het duidelijk, dat de persoon van de kinderrechter in elk arrondissement zijn stempel op de ontwikkeling van de maatregel drukt.

In Amsterdam en Rotterdam werd de maatregel absoluut en relatief in de eerste jaren het meeste toegepast. In Amsterdam lijkt het alsof De Jongh de ondertoezichtstelling de kinderbeschermingsmaatregel bij uitstek vindt, waarnaast geen andere maatregelen meer nodig zijn en nauwelijks strafvervolgning. Als een patriarch trekt hij de hele uitvoering aan zich, organiseert op de rechtbank het bureau van de kinderrechter met maatschappelijk werkers, die ook als waarnemend griffier ter zitting optreden. Hij zoekt zelf gezinsvoogden, bespreekt maandelijks de gevallen met hen, zoekt pleeggezinnen, bezoekt zijn pupillen, die elders zijn geplaatst. Hij schrijft pakkende boeken en artikelen, die de kinderbescherming populair moeten maken, o.a. 'Kinderrechtspraak is Volkszaak' en is de schrik van het ministerie van Justitie, omdat hij het grootste deel van het budget voor de toepassing der ondertoezichtstelling opslokt.

De Bie is een heel ander type. Hij is, evenals De Jongh, voorstander van de permanente kinderrechter met oog op specialisatie en tegen het rouleringssysteem, zoals bij sommige rechtbanken gebruikelijk. Maar hij is meer de magistraat, distantieert zich meer van zijn pupillen en laat het zoeken van gezinsvoogden aan Voogdijraad en Pro Juventute over. Op bestuurlijk gebied zet hij zich ten volle voor de goede zaak in: voorzitter van de Nederlandsche Bond tot Kinderbescherming, van het vakinternaat voor jongens in Hoenderloo, van het observatiehuis voor meisjes Bethanië in Rotterdam, bestuurslid van het Kralingsche Volkshuis. Zijn geschriften liggen meer op juridisch gebied. Hij heeft een handboek over kinderrecht geschreven, dat vele malen herdrukt is. Van den beginne af heeft hij bezwaar gehad tegen het feit, dat aan de kinderrechter een stuk uitvoerende macht is opgedragen. Herhaaldelijk

heeft hij in woord en geschrift gepleit voor het opdragen van de leiding van de gezinsvoogden aan de Voogdijraden. Als oppergezinsvoogd kan een kinderrechter volgens hem niet onpartijdig beslissen in een geschil tussen gezinsvoogd en ouders. De Jongh was in dit opzicht zijn tegenstander. Gedurende een halve eeuw is dit een strijdpunt gebleven. Nu eindelijk lijkt er een communis opinio te bestaan onder de kinderrechters, dat de leiding der onder-toezichtstelling niet langer bij de rechter moet berusten, maar bij instellingen voor gezinsvoogdij. Het is niet alleen de theorie van de scheiding der machten, die heeft gezegevierd, maar ook andere argumenten, waarover later.

Gedurende tien jaar heeft De Bie zich met hart en ziel aan de kinderrechtspraak gewijd en ook nadat hij als zodanig is afgetreden bleef hij op bestuurlijk gebied de zaak der kinderbescherming behartigen.

In 1930 is een feestbundel uitgegeven ter herdenking van de eerste kwarteeuw kinderwetten. Het is een echt jubelboek. De kinderrechtspraak functioneerde toen acht jaar. De Bie schrijft tot slot van een artikel hierover de hooggestemde woorden: 'De kinderrechter is er en hij blijft er ook, mits onze rechterlijke macht mannen (op den duur ook vrouwen?) oplevert, die de zware, maar dankbare taak op zich willen nemen om in de verscheurdheid van vele gezinnen met de onmisbare medewerking van andere organen richtend en herstellend invloed ten goede uit te oefenen'.

Aan het einde van zijn ambtsperiode dreigde de economische crisis door de noodzaak tot bezuiniging het werk van de kinderbescherming onmogelijk te maken. Zelfs is gedacht aan tijdelijk buiten werking stellen van de wet tot ondertoezichtstelling. Fel hebben de kinderrechters zich tegen die plannen geweerd met als voorvechters De Jongh en De Bie. De eerste stuurde een pamflet aan de minister en alle kamerleden, getiteld 'Vaarwel'. De laatste woorden zijn: 'Het was een schoone tijd en met diepen weemoed gaan wij de troosteloze woestijn tegemoet, waar als hoogste levenswijsheid zal gelden:

'Hij rekt d'uitslag niet,
Hij telt het geld alleen.'

De kinderbescherming werd toen gezien als criminaliteit voorkomend. Men vreesde dat bezuiniging op jeugdzorg dure gevolgen zou hebben: toenemend aantal strafzaken, volle gevangenissen,

nog afgezien van de immateriële kosten aan kinderleed.

De kindervetten waren er voor het kind om het een goede jeugd te bezorgen en uit te rusten voor zijn maatschappelijke taak. In de eerste jaren bestond de hulp voornamelijk in het verbeteren van de materiële omstandigheden: *in het gezin* door praktische raad of bemiddeling van gezinsvoogd, patroon of toezichthouder, waardoor het wekgeld beter besteed kon worden, werk gezocht, schoolbezoek of bezoek aan clubhuizen gestimuleerd. Zo dit niet mocht baten, dan tijdelijke *uithuisplaatsing*, liefst buiten de stad met al zijn verleidingen en slechte voorbeelden.

De vereniging 'Zoekt het Verlorene', opgericht in 1911 in Rotterdam door schoolmeester Zwiep, die in een gymnastieklokaal in het hartje van een volksbuurt begon 's avonds zijn jongens bezig te houden met handenarbeid en verhalen, gaat een andere weg inslaan. Deze vereniging, nu Prof. Dr. J. H. Gunning Vereniging geheten, propageerde onder de bezielende leiding van *K. de Bloois* in of zo dicht mogelijk bij het eigen milieu kinderen voort te helpen. Kinderen, in tehuizen buiten de stad geplaatst, keren er meestal later toch weer in terug en vinden dezelfde doffe ellende, waar ze gemakkelijk weer in terugzakken. Ze moeten leren in het milieu en met hun ouders zich staande te houden. In 1915 was al de eerste school voor 'psychopatische' kinderen gesticht, waaraan een psychiater was verbonden en waar de kinderen ook in vrije tijd konden worden bezig gehouden. De school werd genoemd naar de Duitse predikant-pedagoog A. H. Francke. In 1922 kwam er een internaat bij. De Bloois heeft dit stelsel uitgebouwd en er voor gevochten, dat de school de status van b.l.o. kreeg, zodat de onderwijzers met kleine klassen tijd kregen voor huisbezoek en nazorg. Er kwam een medisch-opvoedkundig consultatiebureau bij en in 1930 een tweede internaat voor meisjes, Vredestein, terwijl de school van de Lombardstraat naar de Hofdijk werd verplaatst. (Thans is de oorspronkelijke school, nu Instituut Mr. Schats geheten, in Schiebroek.)

Nieuwe elementen bij de hulpverlening treden op: psychiater, psycholoog en maatschappelijk werker gaan zich interesseren voor de kinderbescherming, niet alleen voor het onderzoek, maar ook voor de behandeling thuis, op school, in het internaat. En voorts: men tracht de kinderen zoveel mogelijk in de stad, waarin ze thuis horen, weer in het zadel te helpen. Er is frequent en intensief door

de kinderrechters met deze vereniging samengewerkt³⁾).

Trouwens, ook op andere wijze wordt getracht de bezwaren van de geïsoleerde heropvoeding in internaten ver van huis te onder-
vangen door een tussenstation op de weg naar huis te bouwen: de
zgn. tehuizen voor halve vrijheid, waarvoor De Jongh de grote
ijveraar was. Kleine tehuizen voor jongens en meisjes in de stad,
van waaruit zij de school kunnen bezoeken en naar hun werk kun-
nen gaan, doch waar zij 's avonds weer terugkeren, om de aan-
passing naar het leven in de maatschappij geleidelijker te laten ver-
lopen.

In deze periode van opkomende nieuwe initiatieven enerzijds en
druk van bezuiniging en de opkomende werkloosheid met desa-
streuze gevolgen anderzijds nam *Overwater* de wacht over van
De Bie. Hij is van 1932 tot 1947 hier kinderrechter geweest. In 1947
heeft hij zijn memoires gepubliceerd, 'Kinderrechtspraak en Kin-
derbescherming' getiteld. Hij is zijn loopbaan bij de reclassering
begonnen, was daarna secretaris van de Voogdijraad in Amsterdam
en werd toen, als specialist op het gebied van de kinderbescer-
ming, tot rechter benoemd. Met hart en ziel heeft hij zich aan deze
taak gewijd. Hij was een gevoelig man, wat kwetsbaar daardoor,
wist het evenwicht te bewaren tussen extreme meningen, ging be-
dachtzaam met veel gevoel voor nuances te werk. Hij koos dan
ook nauwelijks partij in de strijdvraag: uitvoering van de onder-
toezichtstelling al of niet bij de kinderrechter. Typisch voor hem
zijn de slotwoorden van het hoofdstuk 'ondertoezichtstelling' van
zijn boek. Denkbaar is volgens hem, dat gereorganiseerde voogdij-
raden de leiding zouden overnemen, 'Maar het zal met een bloe-
dend hart zijn, dat de 100 % kinderrechters dit offer zullen bren-
gen, want zij zullen zich gevoelen als een ouder, die een dierbaar
kind heeft verloren. En dan zal de tijd leren of de nieuwe regeling
winst of verlies zal brengen'.

Het aantal ondertoezichtstellingen bleef toenemen. *Overwater*
noemde het wetsartikel, dat ondertoezichtstelling mogelijk maakt,
de toverformule. Het werk met de gezinsvoogdijpupillen bleef de
hoofdtak van de kinderrechters. In het kinderstrafrecht werden
minder ingrijpende straffen uitgedeeld omdat meer met de soepeler
maatregel van ondertoezichtstelling, waar het behandelingsplan
zich beter aan de behoeften kan aanpassen, werd afgedaan. Het
aantal tuchtscholen, aanvankelijk vijf, werd teruggebracht tot drie.

(Nu is er nog maar één, ondanks verdubbeling der bevolking en toeneming van de jeugddelinkwentie!) Alleen gedurende enkele oorlogsjaren moest een hulptuchtschool worden ingericht, voornamelijk omdat geldboeten niet betaald konden worden en men liever de subsidiaire vrijheidsstraf ging uitzitten. Gedurende de moeilijke oorlogsjaren is Overwater kinderrechter gebleven. Hij heeft zijn uiterste best gedaan om zijn pupillen aan de invloed van de bezetter te onttrekken. En hij is het geweest, die, toen de Duitsers de voorwaardelijke veroordeling afschaften, het systeem van voorwaardelijke gratie bepleitte, die toen door de minister verleend kon worden en waarmee hetzelfde effect werd bereikt.

Na zijn aftreden als kinderrechter is Overwater nog actief gebleven op het terrein van de kinderbescherming. Drie wetten zijn onder zijn leiding tot stand gekomen: de pleegkinderenwet (1951) – uitwerking van een Rotterdamse gemeenteverordening –, de adoptiewet (1956) en de nieuwe kinderstrafwet (1961). Voorts heeft hij na de oorlog een federatie tot stand weten te brengen van alle particuliere kinderbeschermingsinstellingen, die naar confessie waren ingedeeld. Van deze federatie was hij geruime tijd voorzitter.

Na de oorlog ontstond een grote opbloei van het inrichtingswezen. Onder invloed van de herwonnen vrijheid werden deuren ontsloten, muren afgebroken – een grotere interactie met de buitenwereld kwam tot stand – en de band met het gezin werd zo goed mogelijk onderhouden. Een grotere differentiatie van behandeling werd mogelijk door een vruchtbare inbreng der gedragswetenschappen. Het maatschappelijk werk kreeg een nieuw aangezicht door de vanuit Amerika geïntroduceerde methode van social casework – een behandelingstechniek, gebaseerd op psychoanalytische beginselen, die via gesprekken een beter sociaal functioneren beoogde, door de cliënt zelfstandiger te maken, niet meer rechtstreeks te helpen, maar te leren zichzelf te helpen. De vrijwilliger in het gezinsvoogdijwerk raakte wat in discrediet. Door de opbloei van de welvaart en de steeds beter wordende sociale voorzieningen verdween de typische armoede-verwaarlozing, maar de opvoedingsmoeilijkheden werden meer veroorzaakt door pedagogische verwaarlozing en materiële verwenning, door gestoorde gezinsrelaties. Het helpen in deze gezinnen werd als vakwerk beschouwd, waarbij voor de goedwillende leek geen plaats was.

Het kinderstrafrecht raakte helemaal uit de gratie – straf en

hulp werd als onverenigbaar beschouwd, zelfs in strijd met elkaar. Reeds lang was, ook in kringen van kinderrechtvaardigen, een strijd-vraag of de minimum leeftijd voor strafrechtelijke verantwoordelijkheid niet verhoogd moest worden. De Bie had indertijd al gepleit voor 16 jaar. Deze leeftijd is in 1961 12 jaar geworden, een compromis tussen voor- en tegenstanders van een minimum grens in de wet.

Ondertussen was de rechtsmacht van de kinderrechter uitgebreid. Bij de herziening van het civiele kinderrecht werd voorgescreven, dat de kinderrechter moest deelnemen aan alle rechtbankzaken, die het gezag over kinderen betreffen.

Het nieuwe kinderstrafrecht laatstelijk geeft de kinderrechter meer inspraak bij het vervolgingsbeleid van de officier van Justitie, zeggenschap over voorwaardelijke invrijheidsstelling na veroordeling tot tuchtschoolstraf of arrest en enige inspraak bij de tenuitvoerlegging van straffen en maatregelen. Dit alles getuigt van vertrouwen van de wetgever in de kinderrechter als specialist.

De voorkeur voor de maatregel van ondertoezichtstelling bleef bestaan – het aantal bleef jaarlijks toenemen tot 1957 – daarna komt een kentering. Vanaf 1961 is een duidelijk dalende tendens merkbaar. Toen ik in 1947 het ambt van Overwater overnam stonden er in het arrondissement Rotterdam 800 kinderen onder toezicht. Dit aantal is opgelopen tot over de 3000. Nu is het tot onder de 2000 gedaald.

Is het vertrouwen in de kinderrechter verdwenen? Of is het vertrouwen van de kinderrechter in de maatregel verdwenen of is er veel minder behoefte aan deze vorm van hulp aan het bedreigde kind?

Er is kritiek op het kinderrecht, op de kinderrechtspraak, het procesrecht dus en op de instellingen, die straffen en maatregelen uitvoeren.

Het vijftigjarig jubileum van de kinderrechtspraak is herdacht met een congres over het onderwerp Hulp en Recht. De achterliggende vraag was: kan effectief hulp verleend worden binnen het kader van een justitiële maatregel? Een groep protesterende jongeren, waaronder de bond van minderjarigen, kwam met spandoeken binnen en eiste antwoord van de congressisten op een aantal vragen, waarvan de eerste luidde: mag een kind hulpverlening naar eigen keuze hebben? Dit demonstreert wel de crisis.

In de loop van de geschiedenis kunnen wij enkele lijnen ontdekken naar deze crisis.

1. *Basis van het kinderrecht.*

Deze ligt in de Verenigde Staten.

De toenemende jeugdcriminaliteit werd eerder in de hand gewerkt dan bestreden door het toen geldende strenge strafrecht, ook op jeugdigen toepasselijk. Zij werden door hun omgang met volwassen delinquenten in de strafgestichten als het ware voor het leven bestempeld tot misdadigers. De opkomst van de criminologie als wetenschap leidde tot belangstelling voor de aetiologie van de misdaad en ontdekte kinderverwaarlozing als een van de bronnen van het kwaad.

In Engeland was het vanouds een koninklijk prerogatief om als *parens patriae* te waken over hulpbehoevenden, waaronder ook kinderen konden vallen. Deze zorg werd namens de Koning door de Lord Chancellor uitgeoefend met vrij ver strekkende bevoegdheden, niet aan geschreven wetten gebonden, maar alleen aan het algemeen beginsel van billijkheid (*equity*). Vandaar de term *Chancery of equity jurisdiction*. Deze vorm van kinderbescherming nu heeft geleid tot de eerste echte kindernet: die van de staat Illinois in 1899. De eerste juvenile court law is gebaseerd op het *parens patriae* principe: de overheid moet ingrijpen als kinderen hulp nodig hebben en een kind, dat een misdrijf pleegt, heeft hulp nodig, moet beschermd worden, niet gestraft. Door deze wet werden kinderen geheel onttrokken aan de strafrechtspraak. In deze gedachtengang passen de begrippen schuld en boete niet. Het juvenile court werkt volgens het 'treatment model' met weinig vormvoorschriften. Welke hulp heeft het kind nodig, is de vraag, niet wat het kind misdaan heeft. Dit model heeft invloed uitgeoefend over de hele wereld. Hoewel men in ons land met de kindernetten minder radicaal is geweest, de rechtswaarborgen van wettelijke bewijsvoorschriften zijn gehandhaafd, zowel in het kindernetstrafrecht als in het civiele kindernetrecht, toch is de achterliggende gedachte, dat in de eerste plaats het belang van het kind de keuze van de strafsancie of het ingrijpen in de rechten van de ouders zou bepalen.

Getuige de relatief zware straffen voor lichte vergrijpen in de eerste jaren, waarvan het doel was de schuldigen aan een verderfe-

lijk milieu te onttrekken. De strafsanctie was eigenlijk geen reactie op een bepaalde nauwkeurig omschreven en volgens de regelen van de kunst bewezen daad, maar door deze daad werd het wettelijk mogelijk om hulp te bieden.

In het begin van deze eeuw werd van deze mogelijkheid een dankbaar gebruik gemaakt, omdat andere middelen ontbraken. Het kinderstrafrecht hinkt op twee gedachten.

Met de invoering van de ondertoezichtstelling heeft de rechter nog een verdergaande macht gekregen om in te grijpen in het ouderlijk gezag. Een strafbaar feit van ouders of kinderen kan een aanleiding zijn, maar bewezen hoeft slechts te worden de zedelijke of lichamelijke bedreiging. Het *parens patriae* principe is hier al heel duidelijk aanwezig. De kinderrechter treedt zelf als zodanig op en neemt de taak van de *pater familias* gedeeltelijk over. Met de ontzetting of ontheffing uit de ouderlijke macht is het al niet anders gesteld. De wettelijke gronden voor deze maatregelen zijn zo ruim geformuleerd, dat er een flinke interpretatie-marge is om het belang van het kind tot zijn recht te laten komen.

Het opvoedingsoptimisme van de beginjaren maakte, dat men met élan te werk ging en in de volle overtuiging juist te handelen kinderen aan vervangende opvoeders toevertrouwde of gezinsvoogden naast de ouders aanstelde. Maar hoe kan men uitmaken wat het belang van het kind is? In de aanvangstijd van de kinderrechtspraak leek dit eenvoudiger. Zeer veel problemen waren een duidelijk gevolg van materiële tekortkomingen, die met concrete middelen te verhelpen zijn. Bovendien was er een vaster normenpatroon, waardoor oordelen over goed en kwaad meer gelijklopend waren. Voorts was er een grotere gezagsgetrouwheid. 'Wat vader doet is altijd goed' gold in nog sterker mate voor de rechter. De zwarte toga had evenzeer een magische kracht als de witte jas van een dokter. Men stelde een onbeperkt vertrouwen in hem.

Aan de basis van het kinderrecht ligt dus het beginsel, dat de rechter een bevaderende functie heeft.

2. *Toenemende welvaart.*

Door de overal na de laatste wereldoorlog snel verbeterende sociale omstandigheden: hogere lonen, kortere werktijden, werkloosheidsuitkeringen, ziekte- en ouderdomsverzekeringen, ten-

slotte de bijstandswet, verdween de typische armoedeverwaarlozing hoe langer hoe meer. Wanneer de primaire levensbehoeften zijn vervuld stelt men zich minder afhankelijk op en laat men zich minder gemakkelijk door anderen de wet voorschrijven.

Tijdens de laatste wereldoorlog hebben wij het verschil goed kunnen constateren. Vóórdien had de Voogdijraad wel eens de naam van kinderover. Maar in de hongerwinter kwamen de ouders hun kinderen zelf aldaar of hij de kinderpolie brengen, als zij lastig waren en de bonkaarten hadden verkocht of het weekrantsoen hadden opgegeten.

Na de oorlog kon een zeer groot aantal ouders weer in de ouderlijke macht hersteld worden.

3. *Gedragswetenschappen.*

De ontwikkeling van het maatschappelijk werk tot een professie kwam reeds ter sprake. De psychiater, die vroeger al gauw met zijn diagnose van het lastige kind klaar was, nl. psychopathie, dus: uit huis en naar een vriendelijk doch streng disciplinerend internaat, heeft nu een heel wat gevarieerder palet. De psycholoog meet niet meer alleen de intelligentie en het karakter volgens de kubus van Heymans, maar bestudeert gezinsrelaties en geeft leiding aan opvoeders. Ook de pedagoog heeft nu een wetenschappelijke scholing en de sociaalpsycholoog bestudeert de interactie van groepen kinderen. In Rotterdam is onlangs opgericht het Service Instituut Specialisten ten dienste van kinderrechters, opvoedingsinternaten, gezinsvoogdij- en voogdijinstellingen.

Welke maatregel is in het belang van het kind? Het wordt een hoe langer hoe moeilijker te beantwoorden vraag en het wordt er ook niet gemakkelijker op eenstemmigheid hierover te verwerven.

Door de toegenomen welvaart en grotere diagnostische en therapeutische mogelijkheden zijn er allerlei hulpinstanties, waartoe ouders zich met opvoedingsproblemen kunnen wenden. Wanneer zij niet kunnen betalen is er de bijstandswet, die helpt; bovendien ontvangen veel sociale dienstverleningsinstellingen overheids-subsidie.

Wanneer ouders of jeugdigen uit eigen beweging hulp zoeken prefereren de instellingen het om de kinderrechter er buiten te houden. Zij vrezen interventie in hun beleid en stigmatiseren van hun cliënten. Dit is een gezonde ontwikkeling. Het departement

van Justitie en de rechterlijke macht zijn er niet in de eerste plaats om de geestelijke volksgezondheid te bevorderen. Het is dus begrijpelijk, dat het aantal justitiële maatregelen van kinderbescherming terug loopt en dat de kinderrechter wat terug treedt uit het uitvoerende werk. Dit is vakwerk geworden.

4. *De emancipatie van het kind.*

Kinderen zijn jonger zelfstandig en willen eerder meepraten over hun belangen. De algemene democratiseringstendens, nl. de wens van ondergeschikten om mee te praten over beleid, strekt zich ook tot de kinderen uit, die niet meer voetstoots het bevel van ouderen opvolgen, ook niet van een kinderrechter.

De wetgever heeft hiermee al rekening gehouden door voor te schrijven, dat kinderen van 14 jaar en ouder gehoord moeten worden door de rechter bij gezagsvoorziening of wijziging. De kiesgerechtigde leeftijd is verlaagd, een wetsvoorstel tot verlaging van de meerderjarigheid is in voorbereiding.

De rechten van het kind zijn door de Verenigde Naties pas in 1959 geformuleerd: een soort beginselverklaring als richtsnoer voor de nationale wetgevers.

De rechten van het kind geven inhoud aan het gezag van de ouders. Hoewel onze wet de rechten van het kind niet noemt, houdt de kinderrechter bij conflicten tussen ouders en kinderen er toch wel rekening mee.

Dit alles heeft de positie van de kinderrechter sinds 1922 wel zeer veranderd. Recht spreken en hulp verlenen is voor de kinderrechter niet meer identiek.

In de toekomst zal de kinderrechter zich waarschijnlijk niet meer rechtstreeks met de hulp aan pupillen bezighouden, maar slechts maatregelen uitspreken, die hulp mogelijk maken en meer als arbiter optreden tussen ouders en kinderen, ouders onderling, ouders en/of kinderen en vervangende opvoeders, daarbij rekening houdend met de grenzen van het zelfbeschikkingsrecht van ouders en kinderen.

Minister mr. A. A. M. van Agt eindigde zijn openingswoord op het congres Hulp en Recht met de wens, *dat het recht niet hulpeloos moge zijn en de hulp niet rechteloos!*

Het is boeiend om in deze tijd van snelle rechtsontwikkeling en emancipatie van de jeugd kinderrechter te zijn.

NOTEN

- 1) J. E. Doek, Vijftig jaar ondertoezichtstelling. Zwolle 1972.
- 2) Zie 'De groei van de grote werkstad', p. 58. In Rotterdam waren in 1907 2068 éénkamerwoningen, bewoond door vijf of meer personen; 6026 tweekamerwoningen werden door zeven of meer personen bewoond; 40,5 procent der bevolking van Rotterdam leefde in één- of tweekamerwoningen.
- 3) Zie 'Veertig jaar Zoekt het Verlorene', een onderzoek naar het maatschappelijk geslaagd zijn van oud-verpleegden, 1951.

BLADVULLING

KLACHT VAN EEN SPUITGAST

Mijnheer,

Gelieve dit te plaatsen in het veelgelezen Volksblad.

Het personeel aan de spuit van de 11de wijk.

Doordat wij wederom een nieuwen brandmeester gekregen hebben, kan ik niet nalaten het personeel aan onze spuit bekend te maken:

1e brandmeester weet niets van de spuit af en kan niet hard lopen.

2e brandmeester weet ook niets van de spuit af.

3e brandmeester weet niet hoe een spuit moet staan, want heeft nooit een spuit gezien.

Wat den brandspuitmeester aangaat, die laat ook veel te wenschen over; dus: deze menschen staan aan het hoofd van het personeel der spuit; hoe moet het nu gaan wanneer er brand komt?

Ik als spuitgast weet ook niets van de spuit af, want als de brandmeester en de spuitmeester er niets van weten, weet het volk er ook niets van. Dus, als er brand komt, dan kunnen zij wel eerst een lesje gaan nemen of eerst gaan vragen: wanneer er brand komt; dan kunnen zij van te voren de spuit er naar toe brengen, anders kunnen wij nooit een premie verdienen, want dan kunnen zij passen en meten, om de spuit in werking te brengen.

't Is niet sekuur.

Een Spuitgast.

(Ingezonden stuk uit 'Het Volksblad' d.d. 18-1-1870.)

48-49. Uit het fotoarchief van H. Berssenbrugge; boven: 'vliegen vangen', onder: de Schoorsteenvegersgang omstreeks 1910.

MARTINVS DVNCANVS QVEMPENAS
THEOLOGVS LOVANIENSIS.

*Signasti calamo, quæ dira aconita propinet
Calvinus foedis ex Acherontis aquis:
Quæue atrâ mentem tinctus fuligine Menno
Somnia deliro parturijt cerebro.*

*Unus et emotos poteras componere fluctus,
Haga pijs monitis si foret æqua tuis.*